

BOHUMIL HRABAL - OSTŘE SLEDOVANÉ VLAKY

LITERÁRNÍ TEORIE

Literární druh a žánr:

tragikomická novela* (próza, epika); ŽÁNŘ: novela*

Literární směr:

poprvé vydáno r. 1965 – první větší autorův úspěch; 2. vlna poválečné prózy*; česká poválečná próza; prvky surrealismu*

Slovní zásoba:

převažuje spisovný jazyk, poměrně časté jsou ale i hovorové výrazy (*tenhleten, osobák, vlakvedoucí, hloubkaři* (americká stíhací letadla provádějící za 2. svět. války útoky na železnice)); vulgárních (na *prdeli*) a knižních výrazů (ač) je méně; dále např. cizojazyčné výrazy (hl. z němčiny)

Stylistická charakteristika textu:

časté absurdní scény; erotické prvky; podrobné popisy (až naturalistické) a dlouhá souvětí; volné asociace (proudy) myšlenek (viz surrealismus*)

Figury a tropy:

FIGURY: hyperbola neboli zveličování skutečnosti („...*chrčela ze mne krev*.“), dysfemismus* neboli pejorativum (na *prdeli*), apostrofa* (*A pro jeho neslyšící uši jsem opakoval: „Měli jste sedět doma...“*); TROPY: metonymie* („...*Němci už neovládli prostor*...“ [*Němci místo německých vojáků*]), oxymoron* („...než jsem se začal ztrácet z dohledu sebe sama...“), přirovnání*, ironie*

Postavy:

MILOŠ HRMA: mladý vypravčův; hodný a citlivý, ale nezkušený mladík – stále ještě dospívá a trpí komplexy ze svých sexuálních neúspěchů; později získává pocit jistoty a sebevědomí, ale naivně se pouští do velkého nebezpečí; HUBIČKA: svérázný vypravčův; místní “donchuán” (milovník žen); zdánlivě povrchní, ve skutečnosti nenávidí Němce; PŘEDNOSTA STANICE: ambiciózní; zbožňuje holuby; někdy až příliš hodný; MÁŠA: vypravčův; prožívá nezdařený vztah s Milošem, ale má ho i tak upřímně ráda; VIKTORIA FREIE: krásná Rakušanka; spojka, pomáhající místním se záškodnickou akcí; ZDENIČKA SVATÁ: místní telegrafistka

Děj:

hl. hrdina příběhu Miloš Hrma prožívá první sexuální neúspěch ve vztahu s průvodčí Mášou → pokusí se o sebevraždu (pořezením rukou), ale je zachráněn → po několika měsících léčby nastupuje Miloš Hrma zpět na železniční stanici, kde se musí znovu zaškolit na vypravčého (službu má s vypravčím Hubičkou), a kudy projíždějí německé zásobovací vlaky mezi frontami → vypravčův Hubička je vyšetřován za to, že se během noční služby miloval telegrafistkou Zdeničkou, které na zadek otiskl štábní razítka (toho si všimla dívčina matka) → přednosta stanice je na Hubičku rozzloben, protože se o skandálu dozvěděla kněžna Kinská (a navíc proto, že mu rozvrzl jeho kanape) → přednostova manželka mezitím pomáhá Milošovi s jeho nedostatečným sebevědomím (i v oblasti erotiky) → Miloš je překvapen, když se od zdánlivě požívačného a povrchního Hubičky dozvídá, že se chystá zničení německého vlaku s nákladem zbraní (jednoho z “ostře sledovaných” vlaků) → Miloš se rozhodne, že se akce zúčastní → přijíždí krásná Rakušanka Viktoria Freie s informacemi a vybavením → Miloš v předvečer akce prožije s Viktorií, která mu projeví náklonnost, první milostný úspěch → plný sebevědomí se zapojuje do sabotážní akce a sám ze staničního semaforu shazuje bombu na německý vlak → německý voják, hlídající v poslením vagónu, na Miloše vystřelí, Miloš však palbu opětuje → oba se vzájemně zasahují, padají do příkopu vedle kolejí a umírají → Hrma umírá s hrstí a pýchou na svůj čin, ale také s lítostí nad zabitým Němcem, což nakonec doprovází pocit marnosti z války a smrti

Kompozice:

převažuje chronologický postup vyprávění (děj na sebe časově navazuje), místy také restrospektivní (krátké návraty hl. hrdiny do minulosti); dílo rozděleno do 6 kapitol

Význam sdělení (hlavní témata, myšlenky a motivy):

přerod chlapce v muže (na pozadí vážných událostí); nesmyslnost a tragičnost války; kritika války; MOTIVY: válka, život, smrt, proměna, dospívání, radost, strach, odvaha, láska

LITERÁRNÍ HISTORIE - společensko-historické pozadí vzniku

Politická situace (mocenské konflikty, aj.):

druhá světová válka (1939-1945); studená válka – napjatý stav mezi socialistickými a demokrat. mocnostmi (1947-1991); komunistický převrat v Československu – tzv. Vítězný únor (1948); vznik Varšavské smlouvy – vojenského paktu socialist. zemí (1955); zahájení stavby Berlínské zdi (1961)

Základní principy fungování společnosti v dané době:

radost z konce války X psychické následky obětí; po r. 1948 nesvoboda projevu a potlačování politických odpůrců komunistickým režimem

Kontext dalších druhů umění:

FILM: v 60. letech probíhá tzv. nová éra českého filmu u režisérů: Miloš Forman, Věra Chytilová, Jiří Menzel, aj.; filmy: *Obchod na korze*; *Lásky jedné plavovlásky*; *Hoří, má panenko*; *Ostře sledované vlaky*, aj.; MALBA: ve světě velmi populární umělecký směr zvaný Pop-Art (např. Andy Warhol); SOCHARSTVÍ: např. minimalismus; ARCHITEKTURA: u nás tzv. socialistický realismus (Havířov, Ostrava-Poruba)

Kontext literárního vývoje:

tvořili zástupci tzv. 2. vlny poválečné prózy* - tvořil například Arnošt Lustig (*Dita Saxová*; *Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou*); u nás můžeme obecně hovořit o české poválečné próze - VZPOMÍNKOVÁ DÍLA A DÍLA SE SPORTOVNÍ TEMATIKOU: Ota Pavel (*Dukla mezi mrakodrapy*); BUDOATELSKÁ (PROJEZIMNÍ) TEMATIKA: Jan Otčenášek (*Kulhavý Orpheus*); HISTORICKÁ TEMATIKA: Václav Kaplický (*Kladivo na Čarodějnice*)

AUTOR - život autora:

Bohumil Hrabal (1914-1997) – významný český spisovatel a nejpřekládanější český autor 20. stol.; nar. se v Brně → r. 1919 stěhování do Nymburka → práva na UK v Praze + literatura, umění a filozofie → za 2. svět. války pracoval jako železniční dělník a vypravčův → dostudoval až po válce v r. 1946 → od r. 1949 pracoval v kladsenských ocelárnách → r. 1956 se oženil → r. 1963 se začal věnovat pouze psaní → r. 1965 se stal členem Svazu československých spisovatelů a redakční rady Literárních novin → po r. 1968 měl zakázáno publikovat → samizdatové a exilové vydávání → r. 1975 mu bylo dovoleno opět (cenzurovaně) vydávat → r. 1994 se setkal s Václavem Havlem a Billem Clintonem (tehdejší prezidenti ČR a USA) → r. 1996 obdržel čestný doktorát na univerzitě v italské Padově a získal od Václava Havla medaili Za zásluhy → zemřel r. 1997 v Praze po pádu z okna nemocnice Na Bulovce; ZAJÍMAVOSTI: řada jeho knih byla velice úspěšně zfilmována; za svou tvorbu obdržel mnoho českých i zahraničních ocenění

Vlivy na dané dílo:

autorova práce na železnici v Kostomlatech během 2. sv. války (autobiografické prvky); skutečná událost z března 1945 (odpálení německého muničního vlaku českými odbojáři u železniční stanice ve středočeském Stratově)

Další autorova tvorba:

velmi specifická, mix grotesknosti a komičnosti s tragičností, černým humorem a pesimismem; někdy až cynismem; řada děl úspěšně zfilmována; NOVELY: *Postřižiny* (humorná vzpomínková próza o správcích pivovaru v Polné); *Obsluhoval jsem anglického krále* (tragický příběh ambiciózního mladíka, jenž ve stáří bilancuje svůj život); *Taneční hodiny pro starší a pokročilé*; POVÍDKY: *Pábitel* (poetická sbírka povídek; Pábitel = obhroubil, ale zajímají lidé s unikátními vypravěčskými schopnostmi); *Inzerát na dům, ve kterém už nechci bydlet* (sbírka 7 povídek); *Slavnosti sněženek* (povídky o svérázných obyvatelích rekreační chatové osady); ROMÁNY: *Příliš hluchá samota* (o zaměstnanci sběrného dvora, který zachraňuje vyhozené knihy); aj.

Inspirace daným literárním dílem (film, dramatizace, aj.):

FILM: *Ostře sledované vlaky* (čs. film; 1966) – režie: Jiří Menzel; hraji: Václav Neckář, Josef Somr, Vlastimil Brodský, Jiří Menzel, aj. (film byl oceněn Oscarem za nejlepší cizojazyčný film a časopisem *Time* byl zařazen do stovky nejlepších filmů všech dob)

Jak dílo inspirovalo další vývoj literatury:

dílo, stejně jako zbytek autorovy tvorby, ovlivnilo tematicky i stylově celou českou prózu, konkrétně např. unikátním použitím obecného jazyka, prezentací hovorového proudu nebo obyčejným člověkem jako nepatetickým hlavním hrdinou

LITERÁRNÍ KRITIKA

Dobové vnímání díla a jeho proměny:

toto dílo, stejně jako některé další autorovy knihy, bylo (i vzhledem k brzkému zfilmování) čtenářsky velice úspěšné, pozitivní ohlas zaznamenalo i v zahraničí → přijetí díla veřejností však nebylo jen pozitivní - konzervativnější část veřejnosti byla dílem pohoršena, a to hlavně kvůli použitým vulgaritám a obscénnostem v některých pasážích, které podle ní “kazily” tehdejší mládež → podle čtenářského úspěchu dnes patří dílo k vrcholům autorovy tvorby

Dobová kritika díla a její proměny:

ani odborná kritika nepřijala dílo jednoznačně, někteří kritici ho poměrně silně kritizovali - např. literární kritik Jan Lopatka kritizoval autora za jeho snahu začlenit se tímto dílem do standardních literárních kategorií a tedy za určitou ztrátu výjimečnosti, další kritik Andrej Stankovič označil filmovou adaptaci díla za kyč (a jako hlavního viníka označil právě literární předlohu, resp. jejího autora); řada kritiků však právě příklon autora k tradičnějším formám přivítala → právě tradičnější pojetí díla pak podle odborníků paradoxně přispělo ke zlidovění díla, resp. k jeho obří popularitě mezi širokou veřejností

Aktuálnost tématu a zpracování díla:

aktuálnost zpracování místy narušena dlouhými a složitými souvětími; minimálně jedno z témat zcela aktuální - kritika nesmyslné a zničitelské války

Ukázka:

Tenhleten rok, rok pětáctýřicet. Němci už neovládli prostor nad naším městečkem. Natožpak nad celou krajinou, zemí. Hloubkaři narušili dopravu tak, že ranní vlaky jezdily v poledne, polední večer a večerní za noci, takže se někdy stalo, že odpolední vlak přijel podle jízdního řádu na minutu včas, ale to bylo tím, že to byl čtyři hodiny opožděný dopolední osobák.

...

...ale já jsem se kuckal a chrčela ze mne krev. Do poslední chvíle, než jsem začal ztrácet z dohledu sebe sama, držel jsem se s tím mrtvým za ruku, a pro jeho neslyšící uši jsem opakoval slova vlakvedoucího té rakety, která přivezla ty zbědované Němce od Drážďan: “Měli jste sedět doma, na prdeli...”

Vypravěč:

vypravěčem je samotný hl. hrdina Miloš Hrma - přímý účastník děje (vyprávění probíhá v -ich formě)

Prostor a čas:

malá (maloměstská) železniční stanice v Protektorátu Čechy a Morava; druhá světová válka – konkrétně únor roku 1945

novela - próza spíše kratšího rozsahu; většinou se zaměřuje na jeden zcela jasný, ale i přesto poutavý příběh; typická je závěrečná pointa

2. vlna poválečné prózy - pozdější období od konce 2.svět.války; důraz na psychiku jedince; události jsou brané v širších souvislostech = odlišnost od precizněji zaměřených autorů 1. vlny poválečné prózy; PŘEDSTAVITELE: Arnošt Lustig, William Styron **dysfemismus** - použití hrubého výrazu místo neutrálního (*prdel* místo *zadek*) **surrealismus** - evropský umělecký směr, združující lidské podvědomí (sur-realismus = nad realitou); oslabování mysli, zachycení myšlenek a pocitů; začal se rozvíjet ve 20. letech 20. stol.; LITERATURA: Guillaume Apollinaire, André Breton, Vítězslav Nezval, Ludvík Kundera; MALBA: Salvador Dalí, Pablo Picasso, Jindřich Štyrský, aj.

přirovnání - srovnání vlastností dvou subjektů na základě jejich podobnosti (např. *„on je chytrý jako liška“*), často využívá nadsázku (vědomé přehánění) **oxymoron** - nesmyslné/protichádné spojení slov **metonymie** - přenos označení na jiný objekt na základě vnitřní podobnosti subjektů (*„čtu Hemingwaye“*)

ironie - záměrné vyslovení opaku toho, co si ve skutečnosti myslíme **apostrofa** - oslovení někoho jiného, než publika - nepřítomné/zemřelé osoby, neživé věci, apod.